

Research Insights
Изследователски проникновения

НЕМИРСТВО, УМИРОТВОРЕНИЕ И СМИРЕНИЕ В ДЕТСКАТА ПОЕЗИЯ НА ДОРА ГАБЕ

(130 години от рождението на Дора Габе)

Огняна Георгиева-Тенева
Нов български университет

Резюме. От многоликото детско творчество на Дора Габе изследването абстрахира поетическа парадигма, именувана като немирство – умиротворение – смирение. Това не е „саморазбиращ“ се, безусловен аналитичен подход, но е един от възможните, избрал да се фокусира върху основни образи на детската душа. Разработката се стреми да аргументира тезата, че в поетическото съзнание на Дора Габе детето има оптимистичен светоглед и е съзидателно, защото познава удоволствието от свободата.

Keywords: Dora Gabe; poetry for children; images of the child's soul; freedom; optimism

В едно свое есе Дора Габе описва новородената детска душа като прототип на личността, която ще израсне от нея: около „вроденото“ започват да се обвиват пластове на подражанието и опита – до появата на една „нова личност“, която покрива „вродената“ (Gabe, 1938: 364 – 368). Това разсъждение за невидимия живот на душата и нейното придвижване от състоянието на прелестна „непосветеност“ към нарастващо житейско познание има своя образен паралел в стихотворенията на Дора Габе за деца. Те са поетическо огледало на метафизично оцветените размисли за психичното битие на човека, за това как животът пише върху младата душа, как наслажда познание, извиква нови чувства, увлича в непознати, често стръмни пътища, преобразява Аза и в последна сметка формира екзистенциален опит и емоционална устойчивост.

От многоликото детско творчество на Дора Габе може да се абстрахира поетическа линия с опорни точки в образите на *немирствата*, *умиротворението* и *смирението*. Това не е „саморазбиращ“ се, безусловен аналитичен подход, но е един от възможните, избрал да се фокусира върху душевни състояния, които са важни за формирането на вътрешна устойчивост. Настоящата разработка осмисля наблюдаваните образи като хипостазии на поетическата идея за създаване още в детска възраст на жилаво психично ядро,

което да издържа на всевъзможни екзистенциални изпитания и динамични емоционални обрати.

У Дора Габе немирството, умиротворението и смирението са различни състояния на детската душа, които се менят според вътрешното умонастроение и въздействията „отвън“. Душата се движи между тези състояния, подвластна както на естествената за ранното детство весела непринуденост, така и на „принудата“ на обстоятелствата – два фактора с равностойно участие за обогатяването на житейския опит. Немирствата, умиротворението и смирението у Дора Габе са важни страни на психичния живот на детето, всяка от които със свое въздействие върху формирането на неговата личност.

Преди Дора Габе нашата литература проявява слаб интерес към душевните преживявания на „малкия“ човек – може би защото ги смята за „незрели“ и поради това неписващи се в утилитарното концепиране на ранното ни словесно изкуство за деца. В обществения възпитателен модел у нас до първите две десетилетия на XX век доминира патриархалната норма, според която скъсяването на разстоянието между „малки“ и „големи“ става еднопосочно – децата се придвижват към родителите, но не и обратното. Постепенно обаче започват да се появяват виждания за едно по-либерално възпитание, което позволява на детето да се движи и в „собствени“ посоки, да избира само игрите си, да взима решения. Смекчаването на твърдата възпитателна матрица намира своите първи словеснохудожествени проекции още у Чичо Стоян, който предпочита да „улавя“ детето не в момент на послушно следване на „осветената“ от предците традиция или на горчиво разкаяние след инцидентно палуване, а в ситуация на радостно буйство, умилително хитруване или изнамиране на собствени игри и играчки. Дора Габе продължава линията на отказ от наставничеството, облечено в стих, „правилното“ възпитание за нея не е първата грижа на детската литература. Поетесата става сподвижник на друга творческа идея: че художественото слово е не само социален инструмент, но и пространство на естетическото удоволствие „за себе си“. Това удоволствие поетесата свързва с възможността на детето реципиент да открие в художествения текст и себе си – като живо, будно, динамично и непокорно същество. Размаханият показалец на възрастния човек излиза от фокус.

Както е известно, Дора Габе пристъпва към детската поезия след появата на първата ѝ лирическа сбирка за възрастни (1908 г.), която говори езика на модерните. Нека си спомним кой редактира „Теменуги“ и какво завещава обръщението му към даровитата поетеса: „Моята амбиция по отношение на Вас ще бъде тая да Ви изправа срещу шаблона...“¹⁾. Модернистичната вълна, станала двигател на културните процеси у нас, увелича и Дора Габе. Спускането към дълбините на „индивидуалната душа“ е типична особеност на художествения ѝ почерк и не е изненада, че творчеството ѝ за деца също отразява интереса към субективните преживявания, докато социалната действител-

ност и вълненията на колектива „се смаляват“ до точки от „задния“ план на изображението.

Душата е главен герой още в първата детска стихосбирка на Дора Габе – „Малки песни“, 1923 г., както и в сборника с разкази „Някога“ (1924 г.), определен като „по-скоро модернистичен, отколкото детски“ (Stojcheva, 2014: 18). Мощното въздействие на естетическия индивидуализъм упражнява осезаемо влияние върху художествената концепция на Дора Габе за детето, според която то не е „незрял“ и непълноценен – „бъдещ“ – човек, а е „цялостно“ същество точно толкова, колкото и възрастният. То „добавя“ свят към света на „големите“, съгражда нови пространства, променя старите и ги прави пластични – то е „друго“ не само на „зрелостта“, но често и на самото себе си. Животът не е „направен“ веднъж завинаги, той се създава постоянно с енергията на младата душа.

Немирствата

У Дора Габе немирството е състояние на съвсем младата душа, която е естествено безгрижна и свободна. Тогава детето е весело и закачливо, жизнерадостно и изобретателно, то е законодател на своите занимания и игри, има право да бъде себе си. Още с ранните си художествени текстове поетесата внушава, че мястото на детето е *до* възрастния, а *не в неговата сянка*, че то може да е създател на своето собствено „аз“, че послушанието не е закон, а светът на „големите“ не е непроменима даденост.

Две основни предпоставки позволяват на Дора Габе да разчупи матрицата на следосвобожденския стихотворен дидактизъм – модерната устроеност на нейното светоусещане и дарбата ѝ на психолог. Тези качества на поетесата, впрочем добре известни на читатели и изследователи, намират проекции в множество образи на новородената и постепенно съзряваща душа. Модерната поетическа концепция на Дора Габе за детството се vyplъщава в образите на безбройните момчешки и момичешки немирства. Те може да се именуват по различен начин: нетърпение, непослушание, динамична смяна на ролите, буйна игра, лудория, но имат общ корен в естествената детска виталност, в нецеремониалното втурване в света на възрастните и в спонтанната убеденост в правото да бъдеш такъв, какъвто си.

Един от възпитателските „китове“ на ранната ни детска поезия – за прилежното учене, у Дора Габе е отнесен като перце. На дневен ред идват други детски занимания, не по-малко креативни. Тази промяна е в синхрон с модерните разбирания за възпитанието и обучението на децата, на които принадлежи например Валдорфската педагогика, придобила през 20-те и 30-те години на XX век популярност и у нас. Според нея у децата следва да се формира дух на свободолюбие, а послушанието в стил „марионетка“ да се изостави. Водещ принцип в постановките на шутгардските педагози е съобразяването с душев-

ността на детето като начин за стимулиране на жизнелюбието му, на желанието му да изобретява, да бъде откривател. Дали Дора Габе е била запозната с реформаторската педагогика, не знаем, макар че нашата специализирана периодика²⁾ през 20-те и 30-те години на XX век публикува много информативни материали и положителни отзиви за нея. Възможно е поетесата чисто интуитивно да се е доближила до модерните идеи за възпитанието, долавяйки промените в разбиранията и настроенията на обществото. И в двата случая обаче е налице тясна близост между модерната педагогическа мисъл и художествените идеи на именитата ни поетеса. Едно от техните „обща места“ е осмислянето на здравето и усещането за щастие като условия за пълноценния живот на детето и за успешното му формиране като личност.

Стихотворението „Пролет“ демонстрира отказ от образователното наставничество. Тук детето лирически говорител пряко заявява, че пред ученето предпочита играта:

*Що ми е писалка,
що ми е учене [...].
Ах, защо стоиме
в тази класна стая,
нали въвн е пролет,
нали се играе!*

В други моменти детският глас придобива бунтарски обертонове:

*Вече ми омръзна,
вече ми дотегна,
иде ми да зема,
че на гръб да легна.*

*Научи урока,
преди зори ставай,
на чина си мирен
във всичко внимавай.*

(„Нетърпеливко“)

Не само детето – и възрастният знае стойността на играта и подкрепя редуването на „сериозните“ занимания и развлеченията:

*Дечица мили,
дечица сладки,
кажете: „Сбогом,
книги, тетрадки“.*

(„Храбър“)

Думите на възрастния „узаконавяват“ замяната на класната стая с пухкавата белота на пързалката, където всички ще се търкалят „кой през главата, // кой през краката“. От стиховете на Дора Габе струи весело настроение, внуше-

нието за радост и свобода противостои на дидактическия патос на ранната ни детска поезия („Пенчо бре, чети...“ – П. Р. Славейков; „Книга да се уча, // добро да сполуча“ – Ив. Вазов). У Дора Габе деца и възрастни еднакво ценят играта.

Детето изгражда личността си не само в училище, убеждава Дора Габе, не само под опеката на възрастния, а и при активното самостоятелно взаимодействие с околната среда. Централен в детското творчество на поетесата е въпросът *Какво е да си свободен?*, а в дадените отговори се оглежда едно ново, либерализирано отношение към „малкия“ човек, което утвърждава инициативността, изобретателността и непринуденото му общуване с възрастните. Впрочем по-късно детската психология ще опише тези качества като предпоставка за бъдеща съзидателност.

Обикнат символ на динамиката и волността в детските игри у Дора Габе е вятърът. Неговият образ не е непознат в детската ни литература (П. Р. Славейков, Вазов, Чичо Стоян и др.) – непознати са честата му поява и изключителното богатство на семантичното му нюансиране. В „Блазе му“ вятърът, *„честит че може // вредом да се скита“*, е синоним на смислено оползотворената свобода, разкриваща простор за самостоятелно сетивно опознаване на света – алтернатива на познанието, опосредено от учебник или учител, и за утоляване на любознателността, разбирана като недирижиран, неразкроен от друго интерес към новото.

Детска волност в образа на вятър срещаме в поетически текстове на Дора Габе от различни периоди на дългогодишния ѝ творчески път. Детето мечтае да настигне вятъра и заедно с него да опаше земята със свой път („Конче“). Вятърът може да носи не само ниско, но и високо над земята и да се асоциира с възторжен полет („Чичо ветре, я ела // и ми закачи крила“ – „Вятърничав“). Тези стихове може да се прочетат като поанта в опоектизирането на свободния дух, на неговата независимост от всичко „правилно“. „*Да се дигна нависоко, надалеко*“, е мечта за оттласкване от познатото и привычното, за еманципираност от „осветения“ опит. В символния образ на вятъра се проецират две забележителни умения на Дора Габе – да вниква в детската душа и да печели поддръжници на свободата. Вятърът в нейните стихотворения е одухотворен – той пее („Песните на вятъра“), играе и се мятат („Лудият вятър“). Персонификациите на вятъра извикват представата за дете с безгранично любопитство, ненаситни сетива и неспирна подвижност, която възрастните с укор определят като немирство.

Веселата изобретателност на детето има много лица. Дора Габе създава пъстри образи на детската игра, на неуморните загзаги в общуването с връстници и с възрастни, на задъханото бързане към природата („Екскурзия“). Детето пробава ролята на „голям“ („*Ти да станеш Лалка, // аз да бъда мама*“ – „Игра“), то мечтае *„вредом да се скита“*, без някой да го спира или пита („Блазе му“). Ученето не е загубило стойността си („Непослушен“), но вече

не е нито натрапвано, нито се представя като единствена ценност – неговата роля за духовното формиране е равностойна на разкрепостеното въображение, инициативността, самостоятелния избор на занимание, поемането на отговорност, креативността и т.н., или на всичко онова, което Ерик Ериксън определя като „чувство за идентичност“ и незаплашено от вина убеждение, че „Аз съм това, което мога да си представя, че ще бъда“ (Eriksyn, 1996: 164).

Умиротворението

Умиротворението на младата душа обикновено идва в края на деня, с изразходването на физическите сили. Най-светлия лиризм у Дора Габе свързваме с приспивните ѝ песни. Емоционалният тон в тях е на топлота и задушевност, създаденото усещане – за защитеност и уют. От стиховете струят любов и нежност, внушението е за спокойствие и ред, за хармония и потопеност в меко лоно – за да може всяка детска душа да бъде обгърната с любов и да заспи с чувството за приласканост.

Умението на Дора Габе да нюансира емоционалното преживяване, намира израз в различни образи на радостта от нощното умиротворение: от тъмното небе наднича засмяната златна луна с вид на дъхава топла пита („Месечина“); децата са събрани около златното зарево на огнището и в омая слушат бабините приказки („Вечер“); нощните изображения на Баба Зима върху стъклото на прозореца са истинско вълшебство – „сънища несъбудени“ („Ледени приказки“). Литературната критика не е подминала дълбинния психологизъм, запечатан в стиховете на Дора Габе, защото тя „както никой друг знае прелестта и ценността на детството“ (Stefanov, 2013: 416) – прелест, щедро захранвана от поетическите образи на очуднени небесни градини в злато, от които по вълшебна стълба слиза добрата фея („Фея“); на Сънчо, който обикаля децата, „*през главичка ги завива // и полека ги пристива*“ („Сънчец ходи по земята“); на песента на щуреца и предсънната ласка на Бог („Сън“). Дора Габе създава поетическо пространство на романтика и хармония, съзвучно с вродената детска необходимост от съприкосновение с приказното и невероятното: след вълшебството на игрите и веселото лудуване през деня идва вълшебството на вечерното притихване и морното прислоняване в ласките на съня.

Умиротворение настъпва не само в края на деня, но и в края на лятото:

*Наситихме се на игри,
наситихме се на море,
и слънцето се умори,
че цяло лято се не спре.*

(„От летовището“)

Това обвързване на умиротворението с различни цикли в природата – на денонощието, на сезоните – създава усещането за естествена повтораемост не само на явленията вън от нас, но и на състоянията „вътре“ в нас: редуването

на динамични занимания с покой, на приповдигната веселост с успокоение се възприема като нещо закономерно и предвидимо.

В образите на умиротворението се наблюдава отчетлива християнска перспектива. В ред стихотворения уталожването на пламтящата енергия, бавното вечерно успокояване на детската душа и потапянето в сънен унес формират съзнание за подреденост на света, за цялостната му облъхнатост с любов, която неусетно придобива образа на Богородица („Малка Богородица“) или на самия бог („Пролетна капка“). Чувството на умиротворение сякаш извира от самите дълбини на света, създаден от бог и подреден с неговия промисъл по начин, който дава сигурност и усещане за хармония. Богородица идва при детето насън и го целува нежно, Господ слиза на земята, за да утеши страдалците. Библейският персонаж у Дора Габе носи ореола на любовта и топлотата, той е част от цялостния лирически образ на сърдечна доброта – за разлика от християнския план в много стихотворения на Васил Попович например, където бог е преди всичко съдник и санкционираща инстанция.

Детското умиротворение се появява и по различни други поводи – умората на мама, боледуването на член от семейството („Надежда“, „Молитва“) или на самото дете („Болна“), войната („Опустяла къща“), сирачество („Родина“) и пр. Поезията на Дора Габе увлича в един свят на богати преживявания, който има несъмнения потенциал да формира емоционална интелигентност.

Смирението

В художествената концепция на Дора Габе за детската душа смирението е знак на най-голяма вътрешна зрялост. То идва в отговор на детските интуиции за неизбежността и дълбината на екзистенциалното страдание и говори за готовност за понасяне на страданието без вътрешен бунт и същевременно с душевна сила.

Тук следва да изтъкнем една особеност у Дора Габе, която отдалечава поетическия свят от трафаретния отговор на въпроса коя тематика е „подходяща“ за деца и коя е „неподходяща“. На литературната ни история са добре известни основните „подходящи“ теми от времето на Възраждането и първите следосвободенски десетилетия: семейството, родът, отечеството, учението, трудът, природата с кръговрата на сезоните, християнската добродетелност. По неписано правило децата само по изключение и периферно се занимават с онези въпроси на човешкото съществуване, които не водят пряко към главните педагогически цели. Това са както теми с преекспонирана любвеобилност към детето, засилена развлекателност и забавност, подриваща традиционната строгост на възпитателния идеал, така и теми с „отрицателен“ емоционален знак, като война, болест, смърт, които може да са непосилен товар за неукрепналата душа. Дора Габе навлиза и в двете табуирани области. Поезията имплицира идеята, че нещата в живота не са нито „добри“, нито „лоши“ –

те са „такива, каквито са“, а човекът им придава емоционални значения. За Дора Габе неудобни теми в плана на човешката екзистенция няма – дори когато става въпрос за смърт. Така поетесата заема страна по един от „вечните“ дискуссионни въпроси в полето на детската литература – дали и доколко тя да разкрива човешкото страдание. Стихотворенията на Дора Габе имплицитно изразяват идеята, че бягството от „тежките“ житейски проблеми изнежва, създава илюзорна представа за непоклатима безметежност на съществуването и практически залага взрив със закъснител. Поетесата избира пътя на внимателното, но все пак категорично приближаване на детето към болезнените екзистенциални въпроси. Тяхното поетическо разработване заявява отказ от „щадящия режим“ на тематичен подбор, а „рисковите“ територии се интерпретират като възможност за контактуване със страха и като своеобразна имунизация срещу травмите от реалния сблъсък с мрачните страни на реалността. В „Балада за Нангияла“ Младен Енчев аргументира виждането, че „темата за смъртта не е изконно и перманентно табуирана в детската литература“ (Enchev, 2018: 78) и че едно от релевантните обяснения за нейната поява може да се намери в осмислянето на детството не като изолиран и грижливо охраняван остров, а като „фаза (подготвителна) в изграждането на личността (разбирай „възрастната“ личност) на човека“ (Enchev, 2018: 79).

Дора Габе очевидно не мисли детето като обитател на изолиран остров, на някакво митично Ел Дорадо. В нейната поетическа визия екзистенциалното страдание, смъртта са част от живота, негова съпътстваща неотменимост. В образите на смъртта у Дора Габе обаче отсъстват проекции на угнетението или страха. Проблематизациите на смъртта се движат в две основни емоционални гами – на тъгата и на смиренито.

Срещата на малкото дете с образите на смъртта има потенциала да влияе върху две важни страни от съзнанието на формиращата се личност. Едната се отнася до емоционалната култура на невръстния читател, свързана най-вече със страха и страданието. Психолозите обикновено описват страха като резултат от загубена сигурност, от някакво несъвпадение между очакване и реалност (Stamatov, 2008: 116 – 117). Ред стихотворения на Дора Габе включват образите на загубената сигурност и на страданието, било поради гибелта на бащата на фронта, било поради преждевременната смърт на майката. И в двата случая обаче липсва всякакъв намек за безпомощност или за „не-бъдене“ на Аза, дошло с разрушаването на връзката с родителя или от някакви негативни антиципации. Стихотворения като „Сираче“, „Майка“ и др. имат голямо значение за овладяването и контролирането на емоциите – те индуцират разбирането, че знанието за живота включва знанието за смъртта; че духовното израстване на детето е свързано с това знание и че уместната, уравновесената, обичайната рефлексия на смъртта е смиренито. Тази емоционална рефлексия се подкрепя от редовната поява на т.нар. свръхдобро,

което прави страданието поносимо, макар и с аргументите на метафизиката: починалата майка е на небето, при Господ, но детето „знае“, че докато сънува, тя идва при него, за да го подържи за ръката („Майка“); починалата майка сякаш се връща при детето си с музиката („Сираче“); мъртвото приятелче се превръща в ангелче („На Петю“) и т.н. Стъпвайки на виждането на Жан Пиаже за мостовете между конкретно-предметното мислене в ранна възраст и формирането в периода на личностното съзряване на абстрактни понятия (съществуване, смърт, крайност, безкрайност и пр.), може да кажем, че образите на смирението у Дора Габе съдействат за изграждането на душевна устойчивост у детето, на търпение и издръжливост в смисъла на християнската педагогика.

Поезията на Дора Габе за деца представя малчугана като подвижно, любознателно и изобретателно същество, което по пътя към душевното съзряване преминава през различни вътрешни състояния и емоционални обрати. И тъкмо тази психична динамика, неспирното търсачество на духа и радостта от собствените „открития“ дават на детето жилавост и устойчивост пред екзистенциалните изпитания. Удоволствието от свободата прави светогледа оптимистичен и креативен, внушават стихотворенията на Дора Габе. И още: „доброто“ на детето е функция на неограничаваната му виталност, на неговия импулс да разгадава само „тайните“ на живота.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Писмо на Яворов до Дора Габе от 21 юни 1905 г. (Najdenova-Stoilova, 1986: 248).
2. Най-вече списанията „Училищен преглед“ и „Свободно възпитание“.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Enchev, M. (2108). *Balada za Nangiiala*. Sofia: Krygozor [Енчев, М. (2018). *Балада за Нангияла*. София: Кръгозор].
- Eriksyn, E. (1996). *Identichnost, mladost i kriza*. Sofia: Nauka i izkustvo [Ерексын, Е. (1996). *Идентичност, младост и криза*. София: Наука и изкуство].
- Gabe, D. (1938). *Detska dusha i detska literatura. Izkustvo i kritika*, 7 [Габе, Д. (1938). *Детска душа и детска литература. Изкуство и критика*, 7].
- Najdenova-Stoilova, G. (1986). *P. K. Iavorov. Letopis za zhivota i tvorchestvoto mu*. Sofia: BAN [Найденова-Стоилова, Г. (1986). *П. К. Яворов. Летопис за живота и творчеството му*. София: БАН].
- Stamatov, R. (2008). *Detska psihologia*. Plovdiv: Hermes [Стаматов, Р. (2008). *Детска психология*. Пловдив: Хермес].

- Stefanov, P. (2013). *Detska literatura*. V. Tarnovo: Abagar [Стефанов, П. (2013). *Детска литература*. В. Търново: Абагар].
- Stojcheva, Sv. (2014). Razkazite za deca na Dora Gabe vyrhu znamenatelia na „zvezdnite“ detski vyprosi. V: Stojcheva, Sv. *Literaturata za deca – promeni v zaveshtanoto*. Sofia: SONM [Стойчева, Св. (2014). Разказите за деца на Дора Габе върху знаменателя на „звездните“ детски въпроси. В: Стойчева, Св. *Литературата за деца – промени в завещаното*. София: СОНМ].

MISCHIEVOUSNESS, APPEASEMENT AND HUMBLENESS IN DORA GABE'S POETRY FOR CHILDREN (130-year anniversary of the birth of Dora Gabe)

Abstract. From the comprehensive works of Dora Gabe for children, the study abstracts a poetic paradigm: mischievousness – appeasement – humbleness. This is not an obvious, unconditional analytical approach but is one of the possible approaches which has chosen to focus on the images of the child's soul. The study aims to defend the thesis that in the poetic mind of Dora Gabe the child has an optimistic view of life and that the child is constructive because he/she knows the pleasure of freedom.

✉ **Dr. Ogniana Georgieva-Teneva, Assoc. Prof.**

New Bulgarian University

Sofia, Bulgaria

E-mail: ogniana_georgieva@abv.bg